

TUDSE KIRKES KALKMALERIER

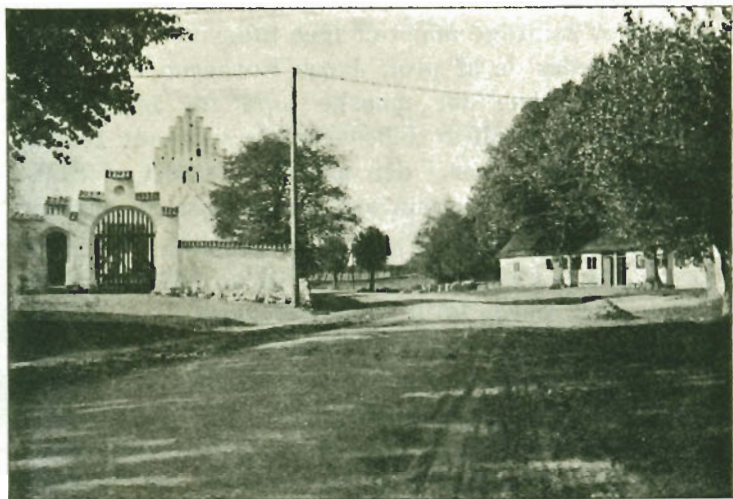
Ved Dr. phil. Poul Nørlund, Nationalmuseet.

Tudse kirke ligger ved det sted, hvor den gamle Roskilde—Kalundborg laudevej passerer over Tudse aa. Dens ældste parti, skib og kor, er bygget af raa og kløvet kamp, dog med en del fraadsten imellem, særlig i koret. Kirken er opført i den romanske byggeperiode, men temmelig sent (maaske ca. 1200); ialfald er de to tætsiddende vinduer i korgavlen (nu tilmurede og indvendig dækkede af altertavlen) et sildigt træk. Skibet er senere i middelalderen, men uvist naar, udvidet et ganske kort stykke mod V. (kamp og munkesten). Endvidere blev det oprindelige, flade loft afløst af to krydshvælvinger, der næppe er meget ældre end de kalkmalerier, der nu smykker dem (1. halvdel af 1400'erne). Korets hvælving er snarest lidt ældre end skibets (mærk de to som hoveder udskaarne konsoller i de vestlige hjørner).

I 15. eller beg. af 16. aarh. tilbyggedes et forholdsvi kraftigt munkestens taarn med overhvælvet taarnrum og blindingssmykkede, kamtakke gavle. Noget ældre end taarnet er vaabenhuset paa skibets sydside (dets gavl er forhøjet i senere tid). Sentmiddelalderlig er endelig ogsaa den kønne, typisk sjællandske kirkegaardsportal.

I n v e n t a r: Altertavle fra 1625 med lensmanden i Holbæk Alex. Rabe v. Pappenheims og Regitze Grubbes vaaben. Alterbordspanel fra 1610. Alter-

skranke fra 18. aarh. Sentromansk granitfont med fad af nederlandsk arbejde fra 17. aarh. Prædikestol fra 1584 med samtidig himmel. Kirkens gamle lægmandskrucifix fra ca. 1300 ligger paa loftet (paa

korbuens ses endnu afsatser, hvorpaa tværrarmene har hvilet). I taarnrummet et mindre krucifix fra ca. 1525. Klokkerne er henholdsvis fra 1626 og 1761, klokkestablen i følge en indskaaret indskrift fra sognepræsten Mads Pedersens tid (ca. 1580).

Kalkmalerierne.

Til trods for at Tudse kirke hører til de saakaldte »herredskirker«, overgaas den dog baade i henseende til størrelse og udsmykning af mange af egnens andre kirker. Dens største ejendommelighed er de kalkmalerier, som liver op i dens hvælvinger. De er muligvis bekostet af den herremand, der i den senere middelalder havde sin befæstede gaard S. for byen.

Efter reformationen maatte de ikke strax lade livet for den strænge hvidtekost, først efterhaanden som de forfaldt, er de blevet tildækket, og et enkelt billede, fremstillingen af julenat i den østlige hvælving nordkappe, har aldrig været overhvidtet. I sommeren 1888 blev samtlige malerier igen afdækket, og i 1890 restaureredes de af prof. Jacob Koernerup.

Den maler, der maaske kort før midten af 1400'erne har udført billederne, er velkendt fra en række andre kirker i den nordlige halvdel af Sjælland og kunde efter sin virkekreds passende kaldes Isefjordsegnens mester; formodentlig har han været bosat enten i Holbæk eller Roskilde. Han er let at kende igen, tildels fordi hans billeder er noget stereotyp, men ogsaa fordi han raader over en betydelig dekorativ ævne og glimtvis har baade lune og en egen hyggelig fortællemaade, som man kommer til at holde af. Han har været en meget rutineret mand. Man skal ikke tro, at hans forsyndelser mod den naturalistiske fremstilling udelukkende skyldes ubehjælpssomhed; det er hans dekorative stil, og hans billeder bør ikke sammenlignes med staffelimalerier, men snarere med vævede og broderede tæpper, som ingen vil falde paa at maale med naturalismens alen.

Foruden skibet har ogsaa korets hvælving været udmalet, men alle figurbilleder fandtes her ødelagte af fugtighed. Paa skibets vægge findes i alt fire indvielseskors og desuden paa østvæggen, ved korbuen, en fremstilling af Hellig Olaf staaende paa en drage med kronet mandshoved, der symboliserer hedenskabet. Alle de øvrige billeder findes i skibets to hvælvinger, hvor de er fordelt med en større fremstilling foroven i kappen og sædvanlig to mindre i kappefligene derunder. De fremstillede emner hol-

der sig med enkelte undtagelser indenfor de sædvanlige rammer, i den østlige hvælving Jesu barndoms-historie, i den vestlige dommedag og derimellem nogle helgenbilleder og nogle mere usædvanlige allegoriske og satiriske fremstillinger. Det maa antages, at Jesu lidelseshistorie har været illustreret i den ødelagte korbhvælving.

Den østlige hvælving.

Nordkappen:

F o r n e d e n t i l v e n s t r e: Mariæ bebudelse. Englen Gabriel viser sig for jomfru Maria, ved begge findes skriftbaand, der her som overalt ved disse billeder har latinske indskrifter. Gabriel: Ave gracia plena, dominus tecum (Hil være dig du benaadede, herren er med dig). Maria: Ecce ancilla domini, fiat michi secundum verbum tuum (Se, jeg er herrens tjenerinde, det ske mig efter dit ord).

F o r n e d e n t i l h ø j r e: Besøgelsen. Maria og Elisabeth, de to frugtsommelige kvinder, mødes og omfavner hinanden. Den lille mandsling ved siden af dem maa være Josef. Den grønne gren, han holder i sin haand, hentyder til en beretning i de legendariske fortællinger om Jesu barndomshistorie, der i middelalderen — og forresten langt op mod vore dage — var nok saa populær som den knappe fremstilling i evangelierne, og som ogsaa ligger til grund for flere andre af billederne i den samme hvælving. Iflg. denne fortælling vilde præsteskrabet, at den unge jomfru Maria skulde giftes bort som andre kvinder, og valget blev truffet ved, at alle ugifte mænd mødte med deres stave i templet; den, hvis stav skød grønne skud, skulde betragtes som den af Gud udkaarne. Saaledes

skete det, at loddet faldt paa den gamle og undselige Josef, der blev trolovet med Maria.

Hovedbilledet: Julenat. Fremstillingen følger en legende, som f. eks. findes i den danske »Jesu barndoms historie« (se Danske folkebøger I, 1915), og som gaar tilbage til en af den hellige Birgittes visioner. Maria løser sit haar og breder det ud over sin ryg, knæler ned i bøn foran krybben og føder saaledes sin søn, der kommer tilsyne i en straaleglans, »Moder og jomfru uden al ve«. Henne ved siden sidder Josef optaget af at røre i en gryde, som er paa ilden. Uden for paa marken hører hyrderne af en engel det glade julebudskab.

Østkappen:

Hovedbilledet: De hellige tre kongers tilbedelse. Den første af kongerne, Caspar, knæler foran Jesusbarnet, som staar nøgen paa sin moders skød og ivrigt rækker haanden ud efter pengeskrinet, som kong Caspar forærer ham. Bag Maria sidder Josef og passer som den omsorgsfulde husfader paa et andet skrin (det er maaske det samme), der er betroet til hans varetægt. De to andre konger maa tænkes endnu at staa uden for hytten, hver bærer sin gave, og den forreste peger op mod julestjernen, som meget naivt er fremstillet foran hustagene i baggrunden.

Forneden til venstre: Omskærelsen (»Circumcisio«). Paa ottende dagen efter fødselen blev barnet i overensstemmelse med jødernes lov bragt til templet og omskaaret, og samtidig fik det navnet Jesus.

Forneden til højre: Frembærelsen i templet. Da tiden var kommet for Marias renselse, gik hun med barnet til templet, hvor de blev modtaget af

den gamle Simeon. Efter Maria følger en kvinde med en kurv, hvori to duer, der skulde ofres i templet.

Sydkappen:

Hovedbilledet: Barnemordet i Betlehem.

Barnemordet og forfølgelsen af den hellige familie.

Til venstre Herodes med scepter og sværd; til højre hans tjenere, som river børnene op af vuggerne eller ud af de fortvivlede mødres favn for at spidde dem paa deres sværd. Yderst i billedet ser man en moder i raseri slaa løs paa en af bødlerne med opstanderen til sin ten.

F o r n e d e n: er billederne atter laant fra de legendariske fortællinger om Jesu barndom. Da den hellige familie flygtede til Ægypten, kom de forbi en mand, der gik og saaede, og sagde til ham: »Hvis nogen spørger dig, om du har set os, da sig, at vi gik forbi, dengang du saaede dit korn.« Ved et mirakel

voksede kornet imidlertid op og modnedes i løbet af natten, og da Herodes' tjenere den følgende morgen kom ridende og spurgte efter de flygtende, gik manden og hans kone og høstede, og det er denne scene, der fremstilles i billedet. Da rytterne fik at vide, at

De tre levende og de tre døde.

de eftersøgte var kommet forbi allerede dengang manden saaede, opgav de forfølgelsen og vendte hjem.
Vestkappen:

Forneden til venstre: Flugten til Ægypten.

Forneden til højre: Maria bringer Jesus i skole. De apokryfe, legendariske beretninger er ogsaa forudsætningen for dette lille, fornøjelige og kulturhistorisk oplysende billede med den strenge skolemester, der holder baade ferle og ris, de ivrigt læ-

sende poge og den lille, ny tilkomne, lidt forskræmte lærling. Dette billede kendes vistnok ikke fra nogen anden dansk kirke. I »Jesu barndoms bog« fortælles udførligt om, hvorledes Maria bragte Jesusbarnet i skole hos mester Jordan, hvem hun bad lære ham at læse og skrive; »men slaa ham ikke hastelig«. Dog alt det, mester Jordan vilde lære ham, kunde han allerede, og den gamle skolemester blev til sidst irriteret og sendte ham hjem med den besked, at han ikke kunde lære ham noget og derfor ikke vilde have ham i sin skole mellem de andre børn.

Hermed slutter billederne af Jesu barndom.

Hovedbilledet i Vestkappen, det sidste i denne hvælving, er en allegorisk fremstilling, en advarsel til de unge og glade om den lurende død. »De tre levende og de tre døde« var i 14. og 15. aarhundrede et yndet motiv, en forløber for den senere saa udbredte »dødedans«. Tre konger er redet ud paa jagt med deres falke og hunde, da de møder tre uhyggelige knokkelmænd, der, som de selv, bærer krone. Rytternes forfærdelse er meget levende skildret. Dødningene søger at belære og advare dem, den første siger: Vos qui transitis nostri memores rogo sitis (I, som drager forbi, skal mindes os, beder jeg). Den anden: Quod sumus, eritis (Hvad vi nu er, skal I engang blive). Den tredje: Fuimus aliquando quod estis (vi var engang, hvad I nu er). Og over deres hoved læses: Heu, quantus est noster dolor (Ak, hvor stor er vor lidelse).

Den vestlige hvælving.

Størsteparten af denne hvælving optages af en fremstilling af dommedag, som ellers sædvanlig findes paa den fornemmere plads østligst i skibet, over

korbuen, men som her vender mod vest. Vi betragter først de hertil hørende billeder.

Vestkappen: Kristus sidder paa regnbuen, omgivet af en mandorla. Sværd og liljestængel udgaar af hans mund, hænderne er vidt oprakte, og blodet driver af hans vunder. Maria og Johannes døberer knæler for ham som forbedere for menneskeheden, og forneden blæser englene i dommedagsbasuner og kalder de døde op af deres grave: surgite mortui, venite ad iudicium (staar op, I døde, og kommer til dommen). Kristus adskiller de gode og de onde: Venite benedicti in regnum patris mei (Kommer, I velsignede, til min faders rige), Ite maledicti in ignem eternam (Gaar bort, I forbandede, til den evige ild).

I de tilstødende kapper fremstilles Himmerig og Helvede.

Sydkappen: Sct. Peder fører de salige til Himmeriges port. Forneden til højre ses ærkeenglen Mikael, der vejer en from sjæl; to djævle arbejder forgæves paa at tynde den ene vægtskaal ned til deres fordel.

Nordkappen: Djævlene fører under ubarmhertige, barokke løjer de fordømte ind i det vidt opspærrede helvedesgab, hvoraf luerne slaar ud.

Under dette billede illustreres djævlens forstyrrende indgriben i menneskenes daglige liv, de forhekser smørkærnen for en pige, øltønden for en anden og laver løjer og narrestreger med dem. — Endelig findes i denne hvælving nogle helgenbilleder.

Østkappen:

F o r o v e n: Sct. Jørgens kamp med dragen. I baggrunden knæler Prinsessen, som han skal frelse, og fra borgens tinder følger hendes forældre med opmærksomhed kampens gang.

F o r n e d e n: To helgenmartyrier. Sct. Eras-

mus (biskop i Antiochia, † 303) faar sine tarme vundne ud af kroppen, medens sct. Laurentius steges paa en rist. Bøddernes vellystige glæde over de hellige mænds pinsler er meget realistisk fremstillet.

Djævlene og smørkærnersken samt Erasmi martyrium.

Laurentius, der var en af de store martyrer fra midten af 3. aarh., skal have udvist en næsten noget overdreven standhaftighed. »Assatus sum, comedite«, siger han til sine bødder, da baalet har brændt en tid under ham, d. e.: »Nu er jeg stegt, tag for jer af retterne.« Vendt mod Gud, hvis velsignende haand viser sig over hans hoved, siger han, før han opgiver aanden: »Gratias tibi ago, domine Jesu Christe, quia portas celi ingredi merui«, d. e.: »Jeg takker dig, herre Jesus Christus, fordi jeg har opnaaet at maatte gaa ind ad Himmeriges port.«

I det tilstødende parti af den søndre kappe ses endelig den hellige Morten (bisp Martin af Tours, der levede i det 4. aarh.). Han fremstilles som den gavmilde velgører, der med sit sværd hugger et stykke af sin kappe for at give det til en frysende tigger.